

Una chirca sotziolinguistica e sos aficos de sos Sardos

Pagos annos como sa Regione Autònoma de Sardigna ordinzeit una chirca sotziolinguistica in su chi pertocaiat a sas atividades de sa “*Commissione tecnica - scientifica sullo stato delle lingue in Sardegna*”. Custa commissione, sigundu su chi resultat dae sos atos publicados in su 2007, a proveit s’ischeda de intervista chi a pustis isteit impreada pro sa chirca, in prus de sas proceduras de campionamentu. Sa chirca isteit assignada a sas universidades de Casteddu e de Tàtari chi la fatein peri sos dipartimentos de *Ricerche economiche e sociali* e de *Scienze dei linguaggi*¹. Sas intervistas istein fatas in su 2006 dae tres grupos de rilevadores chi si movein in tres zonas geogràficas chi faghian cabu a Casteddu, Nùoro e Tàtari. S’ammanizu e sas valutatziones de sos datos istein contivizados dae unu grupu de ispecialistas de sas duas universidades².

In cuss’annu ebbia isteit impreadu unu volùmene chi pertocaiat a una chirca subra a s’impreu de sos còdices linguísticos in tres comunas de sa Sardigna de Susu e chi fit istada fata ses annos innantis³. Una de sas tres comunas in chistione (Erula) faghet parte de su *stock* de 50 comunas imbistigadas dae sa chirca regionale. Puru pro custu motivu, finas dae sa publicatzione de su raportu de sa chirca regionale si podiat bider chi, in mesu a àteras cosas, b’aiat tzertas faddinas in sa mapadura de sas variedades. Faddinas chi dae unu puntu de vista istatisticu sun de un’importu mannu a manera de poder burrare sa valentzia iscentifica de paritzos datos.

Tando non cherfei intervènnere subra a sa chistione ca fin faddinas chi non cumprommittian in totu su risultadu de sa chirca mancarì buluzeren, comente amus a bìdere in sighida, sos raportos intro de sas zonas linguísticas “*Logudoro Nord Occidentale*”, “*Sassarese*” e “*Gallurese*”. In cussu tempus su datu de prus importu fit chentza duda cussu chi pertocaiat a su nùmeru de sos chi afirmaian de esser dialetòfonos⁴ e, prus de totu, s’agradu chi sos intervistados tenian pro s’insinniamentu de sas limbas de

¹ Mira *Le lingue dei Sardi* in su situ de internet http://www.sardegnaicultura.it/documenti/7_88_20070514130939.pdf.

² Dae cussa relata resultat chi Romina Pala, Riccardo Spiga e Matteo Valdes (Cagliari) ant coordinadu sa chirca in campu annotende sos datos e aprontende su database. Sos sotziòlogos Anna Oppo e Alessandro Mongili (Casteddu) e su glottòlogu Giovanni Lupinu (Tàtari) si sun incarrigados de ispiegare sos datos. Custu ùrtimu s’est interessadu puru de ammanizare sa carta de sas zonas linguísticas; partende dae una carta designada pro sa matessi chirca dae Micheli Còtene (Grenoble), nde at aparitzadu un’àttera impittende àtteros paràmetros puru (mira p. 65, nota 13).

³ Mauro Maxia, *Lingua Limba Linga. Indagine sull’uso dei codici linguistici in tre comuni della Sardegna settentrionale*, Cagliari, Condaghes 2006.

⁴ Impreo sa paraula “dialetòfonu” non pro chie chistionat unu dialettu ma pro sos chi faeddan limbas divessas dae cussa ufiziale (s’italianu) chi in Sardigna, comente ischimus, sun sos chi chistionan su sardu e àtteros faeddos pius pagu

minoria in iscola. Como, a pustis de pagos annos, mi paret de poder intrare in tzertos fatos metodològicos puru pro dare unu cuntributu a fagher in manera chi tzertas faddinas non si ripitan sincasu chi si detzideret de fagher àteras chircas sotziulinguisticas in s'ìsula nostra.

Cumintzende cun sa comuna de Erula chi – ja est cosa chi s'ischit màssimu pro sos chi si interessan de dialetologia de sas zonas corsòfonas e de su gadduresu – est unu territoriu ue si faeddat in cossu ebbia. Su territoriu de Erula est una penìsula linguistica peri sa cale sa variedade “comune” o tempiesa de su gadduresu intrat a fundu in s'Anglona abbratzende, in prus de sa comuna de Erula, una parte de sa comuna de Pèrfugas e sa parte muntagnosa de sa comuna de Tula. In custa zona gai signalada su gadduresu lu faeddan casi milli pessones. Bell'e gai, in sa chirca sotziulinguistica de sa Regione sa comuna de Erula est cumpresa intro de sas chimbe comunas chi sun assignadas a sa zona nada “*Logudoro Nord Occidentale*”⁵, chi dae su puntu de vista linguisticu est una variedade de su sardu logudoresu. Sas àteras bator comunas de custa leada sun cussas de Itiri, Nulvi, Turalva e S. Antoni de Gaddura. Ma in cantu a cust'ùrtimu, chi comente a Erula est una comuna ue si faeddat gadduresu ebbia, sa faddina cumparit prus cun evidentzia ca su territoriu sou ch'est in su coro de sa Gaddura. Custu datu de perisse deviat cunsizare de non lu assentare in una zona sardòfona comente est cussa logudoresa de nord-ovest⁶. Àteru contu det esser istadu si, intames de sa comuna corsòfona de S. Antoni de Gaddura, sa chirca aeret leadu in cussideru sa comuna sardòfona de Luras chi l'est a curtzu e chi, invetzes, in sa figura 1 (“*Delimitazione delle aree linguistiche*”) ch'est posta intro de sa zona “*Gallurese*”.

Comente si siat, sos datos de Erula e de S. Antoni de Gaddura sunt de assignare a sa zona “*Gallurese*” e no a su “*Logudoro Nord Occidentale*”. Duncas s'area “*Gallurese*” at a risultare cun ses comunas invetzes de bàtoro comente paret in sa fig. 2 “*Campione comuni per area linguistica*”. A su revessu, su “*Logudoro Nord Occidentale*” at a risultare cun tres comunas ebbia e non cun sas chimbe figuradas in sa matessi tabella e in sa carta linguistica retratada in sa fig. 2 tzitada innantis.

Dae su puntu de vista istatisticu sas faddinas in chistione cumportan s'assignatzione a sa zona “*Gallurese*” de sos datos pertocantes a sas comunas de Erula e S. Antoni de Gaddura e custu fatu jambat siat su nùmeru de sas comunas e de sos intrevistados siat sas cunseguentzias chi nde benin dae s'assignatzione faddida de sos datos. A s'àtera ala, custa situazione cumportat un'àteru jambamentu, ma in minimantzia, de su nùmeru de sas comunas e de sos intrevistados de sa zona linguistica “*Logudoro Nord Occidentale*”, cumpresos sos datos sotziulinguisticos.

Duncas, sa situatzione chi nd'essit da s'assignatzione justa de sas comunas de Erula e de S. Antoni de Gaddura a sa zona linguistica issoro – ca jamban sos datos cumplessivos de sas duas zonas in chistione (est a narrer “*Gallurese*” e “*Logudoro Nord Occidentale*”) – cumportat pro custas zonas e totu una realidade bastante divessa dae cussa presentada in sa relata de sa chirca regionale. Si andamus a bìdere sa tabella 4 (“*Interviste distinte per comune e per classi di età*”) amus a bìdere chi su numeru

istèrridos comente su cadalanu de S'Alighera, su grupu sardu-cossu (tattaresu, gadduresu, cossu madaleninu e àteras variedades minores) e su genovesu o tabarchinu de sas ìsulas sulcitanas.

⁵ *Le lingue dei Sardi*, tab. 3 “*Campione dei comuni distinti per area linguistica*”.

⁶ *Ibidem*. In sa nota 15, p. 67 si osservat chi “*nell'area gallurese sono presenti quattro comuni (Calangianus, Palau, S. Antonio di Gallura e Telti)*” ma non si pretzisat a cale zona linguistica siat istadu assignada sa comuna in chistione. Beru est puru chi sos datos pertocantes a S. Antoni de Gaddura mustrados in sas tabellas ligadas a sa relata de sa chirca sun assignadas sempre a sa zona nada “*Logudoro Nord Occidentale*”.

justu de sos intrevistados de sa zona “*Logudoro Nord Occidentale*” no est 165 ma 136 mentres chi su nùmeru de sos intrevistados de sa zona “*Gallurese*” currispondet a 514 e no a 533.

B’at de narrer finas chi sas faddinas non sun solu custas chi amus bidu finas a inoghe. Difatis, intro de sas comunas assignadas a sa zona “*Gallurese*” b’est puru sa comuna de Tergu chi, ja s’ischit, est sa comuna prus a ovest de s’Anglona e, in su matessi tempus, cussa prus atesu dae su dominiu linguìsticu gadduresu. Custa comuna est a làcana cun sas comunas de Sosso e de Sènnaru e in fatu de limba est una leada de mesania intro de su *continuum* chi culligat sa zona “*Sassarese*” cun sa “*zona grigia*” de s’Anglona. No est de badas chi sa comuna de Tergu s’agatat inter de sas comunas de Sosso e Sèdine chi sa chirca linguìstica regionale assignat a sa zona “*Sassarese*”. Bastat de abbaidare sa figura 2 (“*Campione dei comuni distinti per area linguistica*”) pro s’abbidere de custa situatzione bastante jara. B’at faddinas puru in sa figura 1 (“*Delimitazione delle aree linguistiche*”) in ue, a esempiu, sa comuna corsòfona de Santu Tiadoru nd’est foras de sa zona gadduresa mentres a custa est assignadu su faeddu de Casteddu Sardu chi, comente su sedinesu e su tergulanu, est una variedade de mesania prus a curtzu a su tataresu⁷.

Si devet narrer puru chi sa popolazione de sa comuna de Tergu, ue si faeddat una variedade de su limbazu sedinesu, cuntenet una barantina de pessones sardòfonas (7% de sa popolazione) chi imprean su faeddu de Nulvi e de Òsile⁸. Est possibile, pro cussu, chi, assumancus in su pianu teòricu, paris cun sos intrevistados corsòfonos bi n’apat sardòfonos puru.

Siat comente si siat, s’assignadura faddida de sa comuna de Tergu a sa zona “*Gallurese*” cumportat chi su datu pertocante a sos intrevistados de custa leada linguìstica si devat jambare prus e prus. A custa zona, difatis, si nde deven assignare noe in mancus (sos de Tergu) gai chi su nùmeru totale at a essere de 524 e non 533. Ma custa faddina tenet cunseguentzas puru pro sos datos chi pertocan a sa zona “*Sassarese*”. Sicomente a custa zona cheret assignada puru sa comuna de Tergu, su nùmeru justu de intrevistados currispondet a 1.239 e no a 1230. Intro de custa massa de intrevistados, a pustis, si devet tenner in contu chi unu nùmeru de importu mannu (casi 1/4 de su campione) pertocat a pessones sardòfonas mentres chi sa tabella 4 assignat totu sos intrevistados a sa zona “*Sassarese*”.

Torrende como a sa leada “*Gallurese*”, cheret de tenner in contu chi una de sas bator comunas chi li sun assignadas in sa chirca regionale est cussa de Terranoa (Olbia), est a narrer una comuna chi tenet una majoria sardòfona. Custu datu essit a pizu in paritzos puntos de sa relata *Le lingue dei Sardi*, dae ue resultat unu nùmeru de 86 intrevistados sardòfonos (52,8%) in cunfrontu a unu nùmeru de 77 intrevistados corsòfonos (47,2%). Dae custu nde sighit chi a sa zona “*Gallurese*” sun de l’assignare 438 intrevistados e non 524. Unu datu, custu, chi currispondet a s’83,6% cun una diferentzia de su 16,4% in mancu in cunfrontu a su campione tzitadu in sa relata *Le lingue dei Sardi*. In prus, non si cumprendet bene a cale zona linguìstica sian istados assignados sos 86 intrevistados sardòfonos de Terranoa mancarì

⁷ Pro s’articulatzione geogràfica de sas variedades sardu-cossas cunfromma a sa realidade issoro si podet bìdere sa tabella 4 (p. 228) de su volùmene meu *Studi sardo-corsi. Dialettologia e storia della lingua tra le due isole*, Olbia, Taphros 2008, chi s’agattat puru in su situ de internet www.sardegnaigitallibrary.

⁸ Segundu sos datos referidos dae sa Comuna de Tergu unas trintaduas pessones faeddan su nulvesu mentres su faeddu osilesu est impreadu dae mancu de deghe pessones.

diat parrer chi sos datos sian intro de cussos assignados a sa zona “*Gallurese*”, est a narrer pertocantes a unu domìniu divessu dae cussu logudoresu.

Duncas, sos datos chi sa chirca sotziolinguìstica presentat pro sa Gaddura non sun afatentes (e non s’ischit mancu in cale misura) cun sa realidade. Paris si devet narrer chi sos datos faddidos interessan puru a s’Anglona e a sas zonas linguìsticas “*Sassarese*” e “*Logudoro Nord Occidentale*”. Si cussideramus chi a una zona maigantu dialetòfona comente a sa Gaddura l’est istadu assignadu unu numeru de intervistados prus mannu in cunfrontu a su ch’est in sa realidade mentres a una zona comente su Logudoro de nord-ovest (ue sa tendentzia a s’abbandonu de sa limba sarda est prus forte chi no in Gaddura) li sun istados assignados 26 intervistados in prus, si devet concruire chi sos resultados de sa chirca non sun fideles a sa situatzione sotziolinguìstica de s’isula.

Dae su puntu de vista metodològicu sa situatzione chi nd’essit a pizu dae sas tantas faddinas chi amus bidu intrat pro fortza in cuntierra cun sos paràmetros e sos obbjetivos a sos cales s’est bortada sa chirca. Leamus a esempiu custu obbjetivu tzitadu in sa “*Ipotesi di schema di campionamento*” (p. 4): “*Le risultanze che si otterranno attraverso l’analisi dei dati rilevati... consentiranno di avere un quadro di quello che è attualmente il comportamento linguistico in riferimento ai vari domini...*”. In cantu a custu, legende sos datos resultat chi tres de sos doighi dominios pinnigados non sun istados sestados cun aficu. Tambene, pro su chi pertocat a sas tzitades de Tàtari e de Terranoa (ma custu balet puru pro S’Alighera) non bi resultan curretivos in s’assignatzione justa de sos intervistados a sos dominios currispondentes. Dae totu custu nde sighit chi sos resultados otènnidos non presentan unu quadru afatente cun sos cumportamentos linguìsticos de cussos dominios e totu. E difatis, sempre dae su puntu de vista de sos dominios linguìsticos, sos datos acabidados resultan faddidos in sa misura de su 25% est a narrer in tres dominios subra a 12. E cando sos datos dae ue si partit pro una mirada de tipu iscentìficu caben paritzas faddinas nde benit a ultimera chi su risultadu ebbia de sa chirca siat faddidu.

Si dae sos dominios si passat a sas comunas sa sustantzia non mudat. Sa ponidura faddida mancari de tres comunas in cunfrontu a su *stock* de chimbanta leadas in cussideru dae sa chirca cumportat su 6% de datos faddidos. Custa misura a pustis creschet de meda si si ponet a cunfrontu cun sas comunas de sa Sardigna de Susu, est a narrer cun sas provintzias de Tàtari e de Olbia-Tempiu. Inoghe, in cunfrontu a sas 18 comunas imbistigadas, sos datos faddidos che artzan finas a su 16,7%. Comente si podet bìdere, sun datos de importu chi isvalorin una parte non sigundaria de sos resultados de sas duas provintzias prus a susu de s’isula e chi caben casi 1/3 de sa populatzione de sa Sardigna.

Est beru chi sa situatzione de sa Sardigna de Susu est prus cumplicada in cunfrontu a sas àteras partes de s’isula. Ma custa cumplexsidade etotu diat aer dèvidu cunsizare prus aficu in chie, intro de sos ispecialistas chi ant ghiadu sa chirca, teniat sa responsabilidade de cuncordare e pretzisare sas zonas linguìsticas.

Pro su chi pertocat a sa parte de josso de s’isula essit luego a pizu sa mancantzia de partidura in dominios in cunfrontu a sa parte de susu chi in sa carta est figurada cun paritzos colores. Difatis, in cunfrontu a sos deghe dominios assignados a sa parte de susu, in sa parte de josso figuran solu su dominiu campidanese (*Area 7* in colore grogo) e cussu tabarchinu. Chistionende de campidanese, si pessamus a sas diferentzias mannas de tipu fonèticu chi esistin intro de su faeddu de Casteddu e sas variedades de su Sulcis, de su Campidanu mesanu, de su Sinis, de s’Ozastra, de su Sàrrabus e de su

Sarcidanu non si cumprendet comente in sa figura 1 (“*Delimitazione delle aree linguistiche*”) non si siat tenta in perunu contu s’articulazione linguistica ispiegada gai bene dae Maurizio Viridis in unu volùmene sou subra a sa fonètica de su sardu campidanese. Comente est chi sa chirca non faghet peruna diferentzia inter de su campidanese e s’arbaresu e s’ozastrinu cando b’at istudiosos chi tenden a cussiderare custas duas variedades casi a banda dae su campidanese?

Si pro su campidanese s’at inditadu una zona ebbia in ue ponner totu sos faeddos chi tenen s’articulu determinativu plurale *is*, tando non si resessit a cumprender proite non si siat fatu ateretantu cun sos faeddos chi tenen sos artìculos *sos*, *sas* e chi currisponden a su dominiu logudoresu-nuoresu. Bi diat aer de narrer puru chi sa comuna de Casteddu, mancari siat in su *stock* de sa chirca, non figurat in mesu a cussas marcadas in sa figura 2 (“*Campione comuni per area linguistica*”) e chi sas comunas de Bauladu, Tramatzu, Milis e Sant’Eru Milis, ue si faeddau variedades de campidanese, resultan foras dae s’*Area 7 (Campidanese)* marcada in colore grogo in sa figura 1 (“*Delimitazione delle aree linguistiche*”).

Si devet reconnòschere chi sas cartas in chistione, nessi pro su chi pertocat a paritzas comunas, sun istadas ddesignadas cun parametros chi non currisponden a sa realidade.

Torrende a su mètodu, si si classifican suta a unu dominiu ebbia variedades de campidanese comente cussas de Crabas, Samugheo, Isili, Jertzu e Quartu Sant’Elene, non si cumprendet proite no est istadu fatu gai e totu, tantu pro nàrrere, cun sos faeddos logudoresos de Berchidda, Ittiri, Bòttidda, Bosa e Sennariolu. Si pro su logudoresu si partit dae categorias e ischèberos diferentes dae cussos impreados pro su campidanese, tando si diat poder faeddare de unu dominiu ebbia puru pro su gadduresu e su tataresu gai comente faghiat su canònicu Juane Ispanu chi a custas duas variedades lis naraiat “*sardo settentrionale*”. O sos criterios sun che pare pro totu su territoriu o semus in presenza de unu cuadru pagu jaru e chi pro paritzas cosas no afillat cun sa realidade linguistica de s’isula.

Si diat poder puru cuncontrastare subra a tzertas valutatziones chi s’agatan in sa relata de sa chirca. Ma cussas sun positziones chi cadaunu podet sustènnere, siat s’espertu siat s’intrevistadu comente e chiesisiat de sos sardos chi an finantziadu sa chirca cun su dinare issoro. Sos pàrreres, ja s’ischit, non sun che sos nùmeros. Diat esser de istimulu, in prus de sos livellos de dialetofonìa e de sos orientamentos de sos intrevistados, a ischire su chi nde pensan sos sardos de cantu est istadu fatu finas a como pro traduire in fatos sos disizos essidos a pizu dae sa chirca. Una cosa paret segura: si isetamus a fagher carchi cosa finas a cando an a sighire sos arresonos instrumentales e dialetòfobos de cussos chi dae sempre, pro unu motivu o pro s’àteru, sun in gherra contra a s’impreu de sas limbas de minoria, non ch’at a passare meda chi cando s’at a faeddare de limba sarda non s’at a faeddare prus de unu malàidu a malu puntu ma de unu mortu ebbia. Sos ispecialistas, sende pagados pro cussu, pessen a istudiare cun profetu ca sa limba est de chie l’impreat.

Mauru Maxia